

ressò mont-rogenç

ENRIC MARCO I ELS CAMPS DE CONCENTRACIÓ NAZIS

Martí Rom

www.martirom.cat

15-11-2024

L'havia vist algun cop pels carrers de Sant Cugat. També assegut en un dels bars de la plaça del Monestir. Fins i tot havíem anat, fa anys, a una xerrada que va oferir en una llibreria del poble. Era creïble. Feia un relat coherent. Vist des d'ara, era una mena d'actor de teatre recitant una història que havia escrit la pròpia realitat d'aquells camps nazis. Era un monologuista descrivint aquells horribles fets. S'ho havia après bé; molt bé. Et corprenia, tot començant, dient que a l'arribar al camp algun guarda els deia que havien entrat per la porta i sortirien per la xemeneia tot assenyalant, amb la mà amunt, alguna d'elles.

S'acaba d'estrenar la pel·lícula “Marco” (2024) dels directors Aitor Arregi Galdos i Jon Garaño. Una excel·lent pel·lícula sobre un impostor, un farsant. Enric Marco Batlle havia nascut a Barcelona el 12 d'abril de 1921 i va morir el 21 de maig del 2022. També deia que havia nascut el 14 d'abril, el mateix dia que es va proclamar la Segona República, el 1931. Una mentida més.

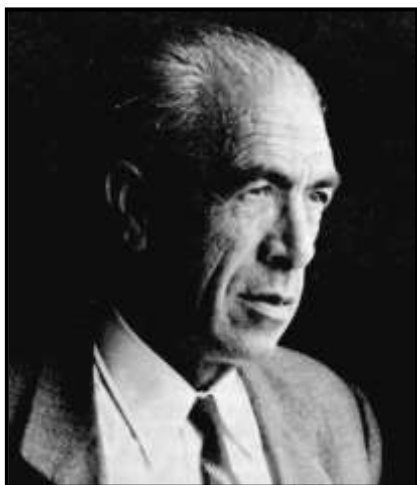
La seva activitat a l'entorn dels deportats va començar cap a l'any 2000. Explicava que havia estat al camp de Flossenbürg (Baviera); casualment, en aquest camp sols hi havia catorze espanyols que ja havien mort l'any 2000. Per la seva gran dedicació, amb conferències a escoles i entitats, ràpidament va aconseguir ser nomenat president de l'associació de deportats espanyols. Es va convertir en una persona important.

La realitat era que havia estat un dels milers d'espanyols que, voluntàriament, havien anat a treballar a la indústria de guerra de l'Alemanya nazi. L'expedició va sortir de l'estació de França de Barcelona el 17 de novembre de 1941. El seu destí fou Kiel, al nord d'Alemanya tocant a Dinamarca. L'any 1943 va acabar a la presó per donar propaganda comunista a companys de feina. Al cap d'unes tres setmanes el van retornar a Espanya.

Enric Marco no és un cas únic. Aprofitant que els deportats podien rebre una pensió mensual, alguns van veure l'ocasió d'obtenir un diner fàcil. No era el cas d'Enric Marco, perquè ell sols cercava notorietat pública. Així mateix passava amb Antonio Pastor Martínez. Aquests dos casos varen sortir a la premsa gairebé al mateix temps. A l'abril del 2005, Enric Marco fou descobert per l'historiador Benito Bermejo tan sols unes setmanes abans que el 8 de maig el president espanyol Rodríguez Zapatero anés a presidir el seixantè aniversari de l'alliberament de Mauthausen. Enric Marco havia d'oferir el discurs representant els deportats. Uns dies després, el 18 de maig, moria a

Granada Antonio Pastor Martínez, un altre fals deportat. Aquest també fou desemmascarat per Benito Bermejo.

Aquestes situacions em duen a un dissabte de la primavera de 1976 en una casa aïllada en el bosc de Montcada i Reixach. Hi vaig anar amb els companys de cinema (marginal, clandestí) Llorenç Soler i Joan Martí, i també amb la Glòria. Vàrem arribar pels volts del migdia. Joaquim, com a bon valencià, ens va preparar una paella al pati de casa seva. Després de dinar, vàrem ser espectadors d'un ferri i dur interrogatori per intentar esbrinar si aquella persona que feia uns mesos havia conegut era realment un deportat a un camp nazi. Aquest era el valencià Joaquim García Ribes¹, un vell comunista dels temps de la Guerra Civil, que deia que havia estat al "desconegut" camp de Treblinka (Polònia). L'interrogador era Joan Pagès Moret², un vell i rellevant comunista que havia sigut comissari polític del PSUC. Era un deportat de Mauthausen (Àustria).

Joan Pagès

Joaquim García Ribes

Fou un llarg i intens interrogatori d'unes tres hores. Es van asseure als extrems d'una taula. Els vàiem de costat. Nosaltres estàvem asseguts frontalment. Com en un partit de tennis. Joan Pagès volia comprovar la veracitat del relat de García Ribes. Havien viscut en els mateixos ambients de la Barcelona republicana i hi havia fets comprovables i persones que deuriem haver conegut els dos. Ens va semblar que assistíem a un interrogatori quasi estalinista: llarg, minucios, amb preguntes repetides de tant en tant per veure si les respostes eren coherents. La tarda anava avançant i la sala enfosquint-se. Cada cop tenia un ambient més fosc, llòbrec. Em sembla que gairebé no vam parlar entre nosaltres. La nostra mirada, la nostre atenció, estava en aquell interrogatori. Vàrem obrir alguna llum. Finalment, Joan Pagès va certificar que el que explicava García Ribes era versemblant, creïble. En aquell 1976, Joan Pagès ens va comentar que s'havien trobat falsos supervivents dels camps nazis, que tan sols volien aprofitar-se'n.

Joan Pagès havia estat un dels membres fundadors del PSUC, el partit dels comunistes catalans. Després de la Guerra Civil, havia participat en el maquis a França, on fou capturat el 28 de juny de 1940 i enviat a Mauthausen. Hi va arribar el 24 de gener de 1941. S'hi estaria més de quatre anys. Allà era un "untermenchen", un "subhome",

¹ Joaquim García Ribes (Sumacàrcer, Ribera Alta, País Valencià, 12 de setembre de 1901 - Montcada i Reixac, 14 de gener de 1992).

² Joan Pagès Moret (Palamós, 1 d'abril de 1917 - Barcelona, 23 de desembre de 1978).

exactament el “4238”. Feia de barber, era el seu ofici. En acabar la Segona Guerra Mundial va tornar a França i, a finals dels quaranta, ja es trobava a Barcelona. El 1951 fou empresonat pel règim franquista junt amb Gregorio López Raimundo, secretari general del PSUC.

Havia conegut a Joan Pagès, el 28 de gener de 1972, quan el vàrem convidar a presentar, al “Cine Club Ingenieros”, una sessió dedicada als camps nazis on projectàvem el documental “Nuit et brouillard” (Nit i boira, 1955) d’Alain Resnais. Aquest, està dedicat al camp de Mauthausen, on hi varen anar la majoria dels republicans espanyols. Vàrem repetir aquesta sessió amb Joan Pagès varis cops els anys següents. En aquells inicis dels anys setanta, Franco no moriria fins al 1975, la presència d’espanyols als camps nazis era gairebé desconeguda. Aquí, el règim franquista havia afavorit que sols es conegués que eren els jueus els que estaven internats als camps. És remarcable que Joan Pagès, a més d’informar que ens havien

escamotejat, furtat, ens esperonés a lluitar, cadascú de la manera que pogués, contra la dictadura franquista. Ens deia que ells, els internats a Mauthausen, havien aconseguit crear una estructura de resistència. Amb l’armament que van agafar ells mateixos varen alliberar el camp els darrers dies de la guerra. El 5 de maig de 1945 varen rebre a l’exèrcit americà amb una gran pancarta que deia: “*Los españoles antifascistas saludan a las fuerzas libertadoras*”.

Aquell excepcional documental “*Nuit et brouillard*”, que tenia el propi Pagès, es projectava en Súper 8, amb un d’aquells aparells que tenien algunes famílies. Prou vegades l’havia acompanyat a projectar-lo en locals de barri. A l’acabar, el duia amb el meu Seat 850 a la caseta on vivia, al carrer Horitzontal, al davant del cementiri de Sant Andreu.

Montserrat Roig³ escrivia sobre Joan Pagès, a “Els catalans als camps nazis” (1977)⁴: “Ara recorre tot Catalunya presentant la pel·lícula Nuit et brouillard i malda per explicar, als qui no ho han viscut, què significa haver estat en un camp d’extermini nazi... En Joan Pagès va molt cansat, té el cor i l’estomac malats i només pot menjar farinetes, com els nens petits, quan li ve la crisi. Però no deixa mai de presentar la pel·lícula de Resnais...”. Va morir als 61 anys, el 23 de desembre de 1978. Es definia com “republicà, roig i català”.

El company Llorenç Soler⁵ va fer el documental “Sobrevivir en Mauthausen” (1975) amb Joan Pagès. Joan Martí l’havia ajudat rodant al camp de Mauthausen, doncs el Llorenç no tenia passaport com a conseqüència de la seva participació al

³ Montserrat Roig (Barcelona, 13 de juny de 1946 - Barcelona, 10 de novembre de 1991).

⁴ A la fotografia de la coberta del llibre hi veiem, de costat i en fila, un darrere l’altre i davant d’un mur, a Ferran Planes, Joan Pagès i Joaquim Amat-Piniella.

⁵ Llorenç Soler (València, 19 d’agost 1936 - Barcelona, 8 de novembre 2022).

tancament d'intel·lectuals catalans a Montserrat el 1970, on va rodar imatges d'aquell fet. Posteriorment, el 2000, faria "*Francisco Boix, un fotógrafo en el infierno*", també sobre el mateix camp. Aquest documental estava basat en una recerca de Benito Bermejo. Recordo que vaig conèixer el treball de Francesc Boix (Barcelona, 31 d'agost de 1920 - París, 4 de juliol de 1951) fent i amagant fotografies del camp de Mauthausen en aquella primera sessió de Joan Pagès (1972) al "Cine Club Ingenieros". El 1946, Francesc Boix fou un important testimoni en el Judici de Nuremberg. Va morir amb tan sols trenta anys per problemes de salut conseqüència de l'estada al camp.

Mauthausen està a uns vint quilòmetres, a l'est, de Linz (Àustria). El vàrem visitar el 1978. Encara ara impressiona. Allà vaig conèixer Mario Constante⁶, que aleshores feia de guarda del camp. A Mauthausen hi van enviar uns 8.600 republicans espanyols, dels quals en van morir la meitat. Fou el camp on hi va haver més espanyols; se'ls identificava amb un triangle blau amb una "S", de "*Spaniard*", cosida al centre. També hi havia presoners d'altres nacionalitats, i jueus. Són tristament famosos els 186 esglaons que duïen a la pedrera on els feien treballar fins l'extenuació. Pujaven aquella escala maleïda carregats amb blocs de pedra. Els presoners més perillosos duïen una doble "N" a l'uniforme, volia dir "*Nacht und Nebel*", "*Nit i boira*", "*Nuit et brouillard*" en francès. Himmler, el cap de la Gestapo, es va inspirar en un fragment de l'òpera "*L'or del Rhin*" de Ricard Wagner, quan un personatge diu als nans del bosc: "*Seid Nacht und Nebel gleich!*", "Sigueu com la nit i la boira". Es a dir, desapareixeu.

A Mauthausen hi va estar també internat el mont-roigenc Salvador Brú Marco⁷, de "cal Sec". El 27 de gener de 1941 va ingressar amb el número "5392". Va morir a Gusen, un annex de Mauthausen, el 14 de novembre de 1941.

Recordo que Joan Pagès comentava que, en un principi, els que havien sobreviscut als camps nazis, a vegades, eren considerats com a sospitosos. Molts, com que no podien tornar a l'Espanya de Franco, es quedaven a França, a París, a Tolosa de Llenguadoc... Allà trobaven companys que a la Segona Guerra Mundial s'havien integrat al maquis, els guerrillers que lluitaven contra els alemanys. Era tan brutal la vida als camps nazis que alguns pensaven que, si havien sobreviscut, era perquè havien col·laborat d'alguna manera amb els *Kapos* que els controlaven.

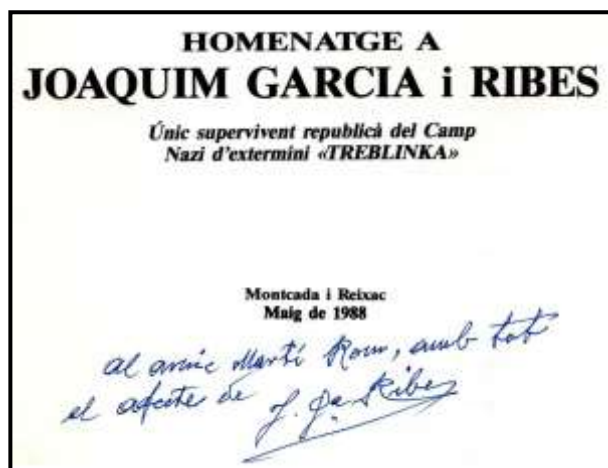
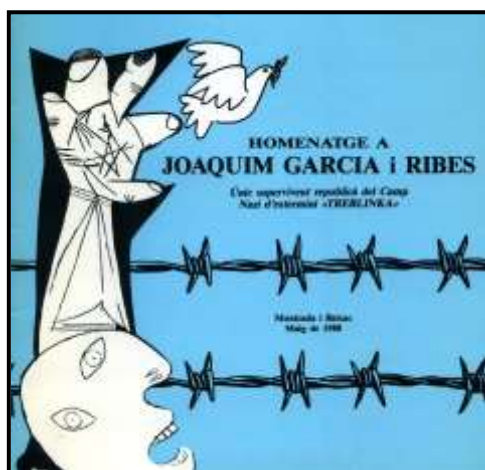
Tot i l'esforç per poder veure la gran quantitat de deportats als camps nazis de persones que hi eren per les seves conviccions polítiques, encara ara, a nivell general, es té la percepció que la majoria eren jueus. Hi ajuda el fet que sols s'han fet pel·lícules d'àmplia difusió sobre aquest cas; probablement degut a què la indústria cinematogràfica important està controlada per jueus. Així tenim els casos de "*La lista de Schindler*" (1993) d'Steven Spielberg o "*La vida es bella*" (1997) de Roberto Benigni. O la menys coneguda, i rellevant, "*Shoah*" (1985) de Claude Lanzmann de deu hores de

⁶ Mario Constante (Capdesaso, Osca, 18 d'abril 1920 – Montpeller, França, 20 de gener 2010).

⁷ Salvador Brú Marco (Mont-roig, 10 d'abril de 1899 – Gusen, 14 de novembre de 1941).

duració⁸. Els camps nazis són més que aquella imatge insistent de les vies de tren que condueixen a la porta (amb la seva torre de vigilància) del camp d'Auschwitz Birkenau.

Vaig conèixer Joaquim García Ribes⁹ per una coincidència. En el rodatge del meu documental “Un libro es un arma” (1975), sobre els atemptats a entitats culturals i llibreries per part de l'extrema dreta franquista, hi va participar Faustino Linares, gerent de “Distribuciones de Enlace”. El 3 de juliol de 1974 havien cremat el magatzem ple de llibres de moltes editorials catalanes; les pèrdues econòmiques foren molt grans. Faustino Linares em va comentar que un oncle seu havia estat al camp nazi de Treblinka. A més, era un dels pocs supervivents que formava part d'una evasió massiva de presoners que va succeir el 2 d'agost de 1943. M'interessava el tema, doncs, havia llegit el llibre “Treblinka”¹⁰. Aquest camp el van fer desaparèixer al final de la Segona Guerra Mundial, el 23 de juliol de 1944 quan s'apropava l'exèrcit soviètic. No es volia deixar rastre. Es va eliminar amb tots els internats que hi havia. Llavors, era tan sols un camp de terra erma a uns vuitanta quilòmetres al nord-est de Varsòvia¹¹.

La història de García Ribes era extraordinària i gairebé increïble. Un cop fugit de Treblinka va recórrer en dos mesos, en tren i a peu, els 2.000 quilòmetres que hi havia fins a Tolosa de Llenguadoc. S'amagava de dia i caminava de nit. Sabia l'alemany: havia estat representant a Alemanya d'una empresa de taronges de València (1927 i 1928).

Durant la República es va establir a Barcelona on va acompanyar Lluís Companys en la proclamació de la República el 14 d'abril al balcó de l'Ajuntament. S'afilià al PSUC. A la Guerra Civil fou sergent de metralladores. En la fugida d'Espanya, després de passar per diversos camps d'internament francesos va acabar treballant, de fuster encofrador, en una base de submarins alemanys a Bordeus. Per un maleït equívoc, els alemanys el van enviar a Treblinka. Hi va arribar a inicis de 1943. Allà es va inscriure amb el nom

⁸ El podeu trobar a “Filmin”.

⁹ No confondre amb un altre personatge del mateix nom que fou polític d'Unió Republicana Autonomista i diputat per València per l'Aliança Republicana a les eleccions de 1931. Tampoc era parent del franquista Vicente García Ribes, un dels fundadors dels sindicats verticals franquistes i pare de Juan García Carrés, condemnat pel cop d'estat del 23-F (1981).

¹⁰ “Treblinka” de Jean François Steiner (Plaza y Janés, 1972).

¹¹ A “Shoah” hi veiem Treblinka. Als anys vuitanta era un immens camp ple de pedres clavades verticalment a terra a la manera de làpides. Impressiona. Em recorda els alineaments de Karnac (Bretanya), aquell conjunt prehistòric de quasi 3.000 menhirs.

d'Hèctor Pequiñan (era la conjunció del nom del seu fill i el sobrenom del seu avi ("el Pequiñan")). Necessitaven fusters encofradors i això el va salvar. Fou un dels de l'evasió massiva del 2 d'agost de 1943. D'aquests, al final de la guerra, sols en van sobreviure uns quaranta.

En aquell 1975, Faustino Linares em va dur a conèixer el seu oncle. Vivia a Montcada i Reixac (des del 1955), en una urbanització que hi ha al camí de l'ermita de Sant Pere. Després hi vaig anar prou vegades. La seva història era fascinant i, fonamentalment, desconeguda. Si en aquells anys poc es sabia, pocs sabien dels camps nazis de Treblinka, que aquell camp ja no existia i que havia desaparegut, encara menys. Volia enregistrar un documental sobre la seva

extraordinària història personal. Quan estàvem a punt de planificar el rodatge em va dir que no ho faríem. Portava mesos revivint-ho i, finalment, no es veia en cor. Jo l'havia fer retrobar aquell passat angoixós, aquell infern. Em va dir que tenia somnis molt durs. Es despertava a la nit trasbalsat per un somni recurrent: estava estirat i algú intentava ofegar-lo amb les mans pressionant el seu coll, cada cop amb més força... quan gairebé ja no podia aguantar-ho més, aixecava la mirada i veia la cara del que volia matar-lo... : era ell mateix!.

Joaquim García Ribes va morir el 14 de gener de 1992. Tenia 91 anys. Al seu nínxol del cementiri de Montcada i Reixac hi posa: "*Ex Treblinka. No perdono jamás, ni como testigo, ni como víctima, ni como republicano español*".

Eduard Pons Prades¹² reproduïa, quan va morir Joan Pagès, unes frases de Joaquim García Ribes sobre aquell: "*De todos los deportados y de todos los que hicieron la guerra contra el fascismo, fue el más luchador, el más abnegado, el más entregado a la causa, el más discreto y, sobre todo, el más honesto*". Alguns hi vam ser el dia en què es van conèixer. Fou aquella tarda de l'interrogatori a Montcada i Reixac.

A la porta d'entrada als camps de concentració nazis hi posava: "*Arbeit macht frei*" (el treball et fa lliure).

¹² Eduard Pons Prades (Barcelona, 19 de desembre de 1920 – 28 de maig de 2007). Entre d'altres autor de "El holocausto de los republicanos españoles: vida y muerte, en los campos de exterminio alemanes (1940–1945)" (2004).